

prevahou scénických obrazov (ktoré okrem iného využívajú moment priestorového členenia: dom, letník, fabrika, lavička, štvrť chudobných, resp. spoločnosť – rodina – samota). Podstatným výstavbovým prvkom prózy je princíp kontrastu a antinómie.

Výnimočné postavenie románu *Železné ruky* v kontexte Barčovho diela vyplýva z faktu, že Barč v danej próze zhrnul všetky svoje kľúčové témy a postupy. Zrod nového, lepšieho človeka je v ňom podmienený prežitým utrpením a poznaním, že skutočnou hodnotou sú pochopenie a láska. Barčova moderná psychologická próza sa tak stáva nositeľkou istého, jasne pomenovaného etického posolstva.

VYDANIA

Železné ruky. Martin, 1948; Bratislava, 1965.

PREKLAD

Železné ruce. Prel. Emil Charous. Praha : Melantrich, 1985.

LITERATÚRA

ČEPAN, O.: Barčova próza ako spor bytia a vedomia. In: *Romboid*, roč. 15, 1980, č. 2, s. 44 – 48;

RAMPÁK, Z.: *Variácie Juliusa Barča-Ivana*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1973.

ŠTEVČEK, J.: Román životného herectva – Barčove *Železné ruky*. In: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava, 1989, s. 389 – 398;

VANOVIČ, J.: *Cesta samotárova*. Martin, 1994.

Dana Kršáková

SMRŤ CHODÍ PO HORÁCH – románový debut Vladimíra Mináča (1922 – 1996) vydaný roku 1948. Dielo je ovplyvnené tvorbou E. Hemingwaya (Komu zvoní do hrobu, postava Roberta Jordana), dominuje v ňom protivojnová tematika, odpor proti násiliu, je spomienkou na obeť druhej svetovej vojny, ako aj oslavou víťazstva ľudskej odvahy a nezlomnosti nad fašizmom.

Už názov knihy naznačuje ústredný existenciálny rozmer diela, ktorého súčasťou je zobrazenie človeka v hraničných životných situáciách (každodenná konfrontácia so smrťou, úporná snaha prežiť, nepodľahnúť neľudským podmienkam a schopnosť zachovať si ľudskú dôstojnosť aj po poznaní „existenciálneho dna“). V čase svojho vyjdenia bol román literárnou kritikou prijatý rozporuplne, dobová marxistická kritika mu vyčítala istú mieru subjektivismu, živelnosti a publicizmu.

Dej sa odohráva v čase Slovenského národného povstania až do skončenia druhej svetovej vojny, literárny priestor je situovaný do obcí a lazov hornatého územia stredného Slovenska a koncentračných táborov Mauthausen a Dachau. Dielo je v mnohom autobiografické, autor v ňom zaznamenal aktuálne životné zážitky zachytené so značnou mierou emocionálnej zaujatosti a spontánnej bezprostrednosti. Napriek tomu si rozprávač od

témy zachováva odstup, osobná výpoveď (vnútorný monológ – polopriama a nepriama vlastná reč) sa srieda s pohľadom zvonku, na postavy a udalosti je nazerané akoby z „vtáčej perspektívy“ (vlak – „čierne rakvy“ idúce krajinou). Sugestívnosť mnohých scén umocňuje expresívnosť jazyka, ktorého súčasťou sú najmä dramatické scény opisujúce ústup partizánov do hôr, ich momentálne psychické rozpoloženie v hraničnej životnej situácii alebo realistické zobrazenie prostredia koncentračných táborov. Okrem dominujúceho realistického kódu nachádzame v diele aj prvky lyrického pátosu (anafora, radenie viet do veršovej formy, rytmika), prítomnosť spontánneho „nehotového“ rečového prúdu či holé a krátke vety umocňujúce atmosféru dramatických okamihov.

Román má dve vzájomne sa prelínajúce dejové línie, ktoré sú spojené s osudmi dvoch hlavných protagonistov – Jána a Petra Lotárovcov, pričom každý z nich prežíva vojnové udalosti v inom prostredí. Peter Lotár sa dostáva do zajatia po prepadnutí horskej dediny Nemcami, ktoré zároveň ukončí jeho idylický život s Martou – od tohto okamihu začína jeho strastiplná anabáza. Najskôr sú to výsluchy a pobyt vo väzniciach, neskôr, po priblížení východného frontu, je to transport do koncentračných táborov Mauthausen a Dachau – putovanie vojnou poznačenou krajinou svojou hĺbkou utrpenia pripomína zastávky na „krížovej ceste“. Opis životných podmienok koncentračného tábora (hlad, každodenná brutalita dozorcov, ustavičná hrozba smrti, neľudské hygienické podmienky) patria k najsugestívnejším miestam románu, ich realistický záznam vychádzajúci z autobiografických zážitkov je motivicko-tematicky príbuzný s niektorými krátkymi prózami Leopolda Laholu, autobiografickým spomienkam Juraja Špitza (Nechcel som byť žid), alebo v českom literárnom kontexte knihám Arnošta Lustiga (viaceré diela spomínaných autorov vyšli neskôr). V prostredí koncentračného tábora nachádzame galériu rôznych postáv a figúrok – despotickej „kápo“ Willy ako produkt amorálneho a cynického táborového režimu či Francúz Raymond, ktorý po tom, ako tajne prechováva útržok nemeckých novín oznamujúcich ústup nemeckých vojsk, je potrestaný a popravený krátko pred skončením vojny. Putovanie na trase Viedeň – Mauthausen – Linz – Dachau – Mníchov sa končí kdesi v rakúskych Alpách, pričom dramatickosť situácie tesne pred príchodom frontu Mináč stupňuje.

Dejová línia spojená s Jánom Lotárom je situovaná do prostredia partizánskych bojov. Aj ona je zobrazená ako putovanie – ústup partizánov do hôr, v ktorých je okrem konfrontácie s nepriateľskými Nemcami a drsnosťou zimy (sneh, chlad, dážď) ustavične prítomný strach o vlastnú existenciu. V tomto zmysle je podobný strachu Petra Lotára – u oboch protagonistov má ľudsky uchopiteľný rozmer (spomienkové návraty do „idylického“ tepla domova, boj o biologické prežitie). Práve pri stvárnení jeho prekonávania je rozdiel medzi raným a neskorším Mináčom – kým napríklad v Generácii je existenciálny strach prekonávaný vierou v komunizmus, tu je akákoľvek ideológia a filozofia ničotná v porovnaní s bojom o prežitie. Svedčí o tom Jánov vnútorný monológ, ktorý je jedným z ústredných motívov prózy: „Tu myslí každý len na to, ako treba robiť, aby človek žil (...) Smejem sa celej filozofii, smejem sa tým umelým stavbám, smejem sa ideálom a politickým koncepciám, smejem sa všetkému, čo vymysleli a vytvorili ľudia, aby zakryli svoju nahotu (...) Pretože celá filozofia, všetko vedenie ľudstva, všetko čo ľudia vymysleli a vytvorili, scvrklo sa mi na tri písmená: ŽIŤ.“ Dôležitú funkciu zohráva v Jánovom príbehu postava komunistu, poručíka Ludvíka, ktorý je pre Jána akýmsi chápaným svedkom, priateľským partnerom

v dialógu. Aj tu namiesto ideologickej konfrontácie a agitačného presviedčania Mináč uprednostnil moment ľudskej spolupatričnosti a účasti.

Medzi partizánmi nachádzame aj Petrovu družku Martu – tá utiekla do hôr po uskrtení nacistu Grunera, ktorý sa ju pokúsil znásilniť. Jej nenávisť je determinovaná aktom pomsty (odlišuje sa tak od ideologicky motivovanej triednej nenávisti charakteristickej pre konanie Mináčových postáv v jeho neskorších prózach). Po neúspešnom útoku na nemecký vlak ustupuje partizánsky oddiel do hôr, kde je prenasledovaný nemeckými vojakmi, aby nakoniec prišlo ku konečnému bojovému stretu. Dramatickosť chvíle sa tu ustavične prelína s biologickým strachom o prežitie, ktorý jednotlivých aktérov zjednocuje. Partizánskemu oddielu sa nakoniec podarí prebiť sa až na východný front (Ján Lotár sa zachová hrdinsky, v čase najväčšieho ohrozenia vlastného života zachraňuje raneného Ludvíka).

Záverečná kapitola prózy, odohrávajúca sa v rakúskych Alpách, má sentimentálny, hymnicko-patetický nádych, je akosi modlitbou za mier, čo je umocnené krátkymi vetami na pozadí modlitby a hesla („Vypočuj a ochráň nás, Veľký a Všemohúci“, „Chceme mier“), prelína sa v nej spontánna radosť z ukončenia vojny s prísľubom lepšej budúcnosti.

Mináčov debut *Smrť chodí po horách* možno pokojne označiť za jeho najlepšiu prózu nepoznačenú literárnym schematizmom, či snahou o literárnu ilustráciu vopred hotovej ideologickej konštrukcie. Sám Mináč k nej prechovával ambivalentný vzťah prameniacy zo samotnej autorskej genézy, jeho neskoršieho príklonu k ideologicky priamočiarejšie motivovanej literárnej poetike. V jednej z ankiet o nej hovorí: „Málo je v nej historického videnia, zato veľa bezprostredného, niekedy naivného pohľadu na veci a ľudí, málo je v nej triedneho pohľadu, málo optimizmu robotníckej triedy, zato veľa inteligentského váhania, prepadávanie náladám chaosu a hrôzy z udalostí (...) Subjektívne mám túto knižku najradšej zo všetkého, čo som kedy napísal. Možno ako matka, ktorá si vyberie pre lásku z mnohých detí to najslabšie.“

VYDANIA

Smrť chodí po horách. Bratislava 1948; 1950; 1961; 1971; 1974.

LITERATÚRA

- KUSÝ, I.: Vladimír Mináč: *Smrť chodí po horách*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 64, 1948, č. 4, s. 244 – 246;
MRÁZ, A.: Dva romány z povstania. In: *Nové slovo*, roč. 5, 1948, č. 47, s. 5 – 6;
PETRÍK, V.: Zážitok a poznanie. (Na okraj povstaleckých románov V. Mináča.) In: *Slovenská literatúra*, roč. 21, 1974, č. 3, s. 303 – 312;
VYSTRČIL, F.: Prvý Mináčův román o Povstání. In: *Nová Svoboda*, roč. 30, 1974, s. 5.

MONOGRAFIE

- Biografické štúdie 10*. Martin, 1981;
ČERVENÁK, A. – ZÚRIK, K.: *Prozaik Vladimír Mináč*. Bratislava, 1962;
NOGE, J.: *Prozaik Vladimír Mináč*. Bratislava, 1962;
Život a dielo Vladimíra Mináča. Nitra, 1997.

Pavel Matejovič